

ӘОЖ 009

КӨНЕ ТАРАЗ ҚАЛАСЫН РЕКРЕАЦИЯЛЫҚ БИЗНЕС АУДАН РЕТІНДЕ ТАЛДАУ

Темірбекова Қаракөз Русланқызы, Катай Гульдана Саржанқызы
Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, «Туризм» мамандығының 2 курс студенттері,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Шарапаева Бота Жанабекқызы

Рекреациялық бизнес аудан (ағыл. Recreational Business Destination) – қаланың рекреациялық және коммерциялық қызмет көрсетулерге (сауда, тамақтану, ойын-сауық, мәдениет, қарым-қатынас, денсаулық т.б.) негізделген арнайы ауданы болып табылады. Рекреациялық бизнес аудан (РБА) С.А.Стенсфилд пен Дж.Е. Риккерт ұсынған концепцияға негізделген, олардың ойынша РБА қаладағы мейрамханалар, тың сауық-сайран ғимараттары мен кәдесый дүкендері орналасқан аймаққа көңіл бөлетін қала қонақтарының маусымдық қажеттілігі ғана болып табылады. Келесі маңызды анықтаманы С. Смит береді, ол қалалық РБА қалалар мен қалашықтарда туристердің басым көпшілігінің назарын көтерме сауда аймақтарына аударта отырып, мейрамханалар, дәмханалар, кәдесый дүкендері сияқты туристерге арналған көрнекті жерлерді көбейтуді көздейді деп сенеді. Рекреациялық бизнес ауданға келесідей анықтама беріледі. Ол Қытай зерттеушісі Бао Джигангтың ойынша, РБА қалалық рекреациялық жүйенің маңызды бөлігі болып есептелетін рекреациялық және коммерциялық қызмет көрсетулерге (көтерме сауда, тамақтану мен ойын-сауық, мәдени білім алмасу мен фитнес) негізделген қаланың арнайы ауданы болып табылады. Бао Джиганг тарапынан қалалық рекреациялық жүйенің маңызды бөлігі ретінде таныстырылады. Басқа ғалымдардың айтуынша, РБА кәдесый дүкендері, көтерме сауда орындары, мейрамханалар, ойын-сауық мекемелері мен басқа да объектілері шоғырланған туристерге арналған көрнекті жерлерді құру мақсатымен шетелдік туристер үшін жасалады. Қалалық РБА туристерге ғана қызмет көрсетіп қоймай, сонымен қатар жергілікті тұрғындар мен тұрғылықты аудандарға да қызмет көрсетуі тиіс [1].

Тиімді әрі ерекше РБА құру арқылы туризмді дамытудың жаңа сатысына көтерілу мүмкіндігі бар. Мұны біз қазіргі таңда әлемде туризмі бір ғана РБА-ның арқасында шарықтап тұрған АҚШ –тың Калифорния штатындағы оңтүстік Лос-Анджелесті мысалға келтіре аламыз. Бұл жерде туристердің жылына 365 күн ағылып келуіне себеп болып отырған жасанды «DisneyLand» саябағы болып отыр [2]. Бұл саябаққа тек соңғы 25 жылдың ауқымында келіп-кетушілер саны 200 миллион адамнан асқан. Осы көрсеткіштің өзі РБА-ны құрудың маңызын айқындай түседі. Бүгінде осы типтес РБА-лар саны күн санап ұлғайып келе жатыр. Себебі: бұл туристерге ыңғайлылықпен қолжетімділікті қамтамасыз

ететін туризмнің бірден-бір бөлшегі деп айтуға болады. РБА-ның Қазақстан туризмі үшін қандай маңызды екенін түсінгендіктен, елімізде жоқ РБА-ның құру жолдарын осы мақалада ұсынбақшымыз. Қазақстанның кез-келген аймағы бір өзі РБА болуға әбден лайық. Сондай лайықты мекеннің бірі, табиғатының көркі мен мол тарихымен ерекшеленетін көне Тараз қаласы. Еліміздің оңтүстігінде қанат жайған әсем қаласын РБА ретіндегі артықшылықтары мен кемшіліктерін, даму болашағын осы мақалада толығымен қарастыралатын болады. Бұл мақала қойнауы тарихқа толы көне Тараз қаласын еліміздегі тұңғыш РБА ретінде талдап, зерттеуге арналып отыр.

Тараз – Қазақстан қалаларының ішіндегі ең ежелгілерінің бірі, тіпті ол VI ғасырдың деректерінде кездеседі. 568 жылы Талас өзені жағасындағы қалада түрік қағаны Дизабула өзінің керемет ставкасында Византия елшісі Земархты қабылдаған. 629 жылы Сюань-Цзян Тараз қаласының Цзяньцюаннан батысқа қарай 140-150 ли қашықтықта тұратынын және оның шеңберінің 8-9 ли екендігін айтады. Қалада әртүрлі елдерден келген көпес-саудагерлер мен хусилардың тұратыны және олардың тілі мен әдет-ғұрыптарының, заңдарының Қытайдағы сияқты болатыны туралы жазылған. Біз бұл деректерді Тараз қаласының аса ертеден келе жатқан қала екендігі жайлы мәлімет үшін беріп отырмыз. Тараздың VII ғасырда осы Ұлы Жібек жолында маңызды рөл атқарғаны жайлы мағлұматтар ежелгі шежірелер мен географиялық шығармаларда кездеседі. Қала 751 жылы арабтардың, 766 жылдан бастап қарлұқ қожалығының, IX ғасырдың аяқ шенінде саманидтердің қол астында болады. 893 жылы Исмаил ибн Ахмад Таразға соғыс ашып, ақыры Тараз әмірі жауға бас иеді, Исламды мойындайды. IX-X ғасырларда Тараз қаласының егіншілік алқаптың, Талас Алатауындағы күміс руднигінің жанында орналасқандығы оның экономикалық және мәдени өрлеуіне мүмкіндік жасады. X ғасырдың географы Максидидің жазуы бойынша «Тараз – бау-бақшалы, қалың елді, оры, төрт қақпасы және қонысталған рабаты бар үлкен бекітілген қала» [3].

Ал 1936 жылы қаланың аты Мирзоян болып, одан соң, 1937 жылы Жамбыл болып өзгертілді. Халықтың талап-тілегін ескере отырып, ел Президенті Н.Назарбаев 1997 жылғы 8 қаңтардағы Жарлығымен қалаға тарихи аты – Тараз атауы қайтарылып берілді. 2002 жылы 25-26 қыркүйекте Тараз қаласының 2000 жылдығы тойланды. Тараз бүгінде мәдени-экономикалық жағынан өркендеген, жергілікті халық «жер жәннаты» деп атайтын шағын да болса көрікті, берекелі, ырысты қалаға айналды.

Облыстың айтарлықтай аумағын Бетпақ-Дала және Мойынқұм алады, тек оңтүстік-батыс, оңтүстік және оңтүстік-шығыс шеті таулармен шектелген (Қаратау, Қырғыз және Шу-Іле Алатау таулары). Рельефтің бұл ерекшелігі облыс климатына әртүрлілік ендіреді. Табиғи ландшафтардың флорасы мен фаунасы кең және әртүрлі. Облыста өсімдіктердің 3 мыңнан астам түрі бар. Аң аулайтын өңірдің жалпы алаңы 13,9 мың га құрайды, онда жануарлардың 40-тан астам түрі мекендейді. 27,8 мың га аланды құрайтын балық шаруашылық қоры 74 су айдынынан тұрады, оның ішінде 73 су айдыны балық шаруашылығына жарамды. Ірі бөгендерден Тасөткел және Теріс-Ащыбұлақ бар. Балық аулау кәсібінде толстолобик, ақмарқа, карп, сазан, көк серке, тыран балық, краль, торта балықтарын аулау кең таралған. Облыс аумағында 3 мемлекеттік табиғи (кешенді) қаумалы бар:

мемлекеттік (кешенді) қаумал «Берікқара шатқалы» 17,5 мың га аланды алады, онда қызыл кітапқа енгізілген аса бағалы ағаш бұтасының және шөп өсімдігінің 50-ден астам түрін, ал жануарлардан – арқарды, үнді жайрасын, жұмақ шыбыншыны кездестіруге болады;

жалпы алаңы 3,07 мың га құрайтын мемлекеттік табиғи (кешенді) қаумал «Қарақоңыз шатқалы» (ботаникалық), Зайлы Алатаудың батыс сілемінде орналасқан. Алма, шие, алша, жүзім ағаштарының жемісті көшеттері үйеңкі орманның, боз қарағанның, тұт ағашының, түйе жаңғағының аландарымен ауыстырылады; жалпы алаңы 1000 мың га құрайтын Андасай мемлекеттік (кешенді) қаумал (зоологиялық) Мойынқұм ауылынан батысқа Шу өзенінің жағасының бойында орналасқан. Өсімдік қабатында селеу шөбі,

бетеге, қара сексеуіл, талдың ну бұтасы басымды. Жануарлар әлемінде арқарлар, құландар, джейрандар, еліктер, қабандар, қояндар, қырғауылдар, құрлар басым. Тараз қаласының ең басты проблемасы экологиялық жағдай болып отыр [4].

Халықтың аурушаңдығы олардың қоршаған ортамен өзара қарым-қатынасының нәтижесінде тұрғындар арасында патологияның туындауы мен таралуының жалпылама объективті көрінісі десек қателеспейміз. Адамдардың ерте өмірден өтуіне, денсаулығының, еңбек және демалыс жағдайларының нашарлауына қазірдің өзінде көпшілік жерлерде зер сала қарамайтын болды. Мұндағы басты көрсеткіштерге түрлі аурулар, мүгедектік, ерте өлім деңгейлерін жатқызуға болады.

Қоршаған ортаның тұрғындардың әсіресе, балалардың денсаулығына тигізетін әсерін сипаттайтын көрсеткіштердің бірі – дененің дұрыс дамуы болып отыр. Кез келген топқа тән орташа көрсеткіштерден ауытқушылық дене дамуының объективті кемшіліктері болып саналады. Тараз қаласының тексеруден өткен 1649 баланың 739-ы ғана үйлесімді дамыған болып шықты. Бұл небәрі – 44,8%. Санақ мәліметтеріне сүйенсек, облыс тұрғындары арасында 1977 жылдан бері қатерлі ісік (рак) 1,3 есе көбейген. Бұл кеселдің Тараз қаласында орташа көрсеткіштен жоғары екендігі алаңдатады. Жалпы алғанда аурулар құрамында өкпенің зақымдануы – бірінші орында, асқазан жарасы – екінші орында, оның үстіне әйелдерге қарағанда еркектер жағы көп ұшырайды, пайызға шаққанда тиісінше 1,7% және 4,4% құрайды.

Одан кейінгі мәселе транспорттық жүйедегі проблемалар. Жолаушылар көлігінің қатысуымен болған жол-көлік оқиғаларының 80%-ы Тараз аумағында орын алып жатыр. Сонымен қатар, ағымдағы жылдың 7 айында ғана облыс аумағында автобус жүргізушілерінің кінәсінен 10 жол-көлік оқиғасы орын алды, соның ішінде 7 жол-көлік оқиғасы Таразда орын алды [5].

Қоғамдық көлік жүргізушілері жасаған әкімшілік құқық бұзушылықтар саны жыл сайын өсіп келеді. 2017 жылдың бірінші жартыжылдығында олар 282 болса, 2018 жылдың осы кезеңінде 458 факті тіркелді.

Ең жиі болып жататындар: сыртқы жарық құралдарын пайдаланудың бұзылуы – 70, жол белгілері мен белгілеулерді сақтамауы – 69, телефонды пайдалану және жол қиылысына шығу – 49 - дан, ластаушы заттар нормаларының артуы – 44.

Қоғамдық көлік жүргізушілеріне 1 986 916 теңге айыппұл салынды, оның жартысы «ДамРус» ЖШС қызметкерлеріне – 997 662 теңге тиесілі, осыған ұқсас жағдай «Тараз автопарк №1» ЖШС – 363 158 теңге және «СапарТранс 2012» ЖШС – 284 993 теңге болып отыр.

Тараз қаласы әкімінің орынбасары Сайлау Байназаров 600 автобустың 400-ге жуығы тұрақты жолға шығып тұрғанын, қалғандары үнемі жөндеу бокстарында тұратынын атап өтті. Сондықтан, тараздықтарға аялдамада қажетті автобусты сағат күту керек екені таңқаларлық емес.

Біздің Тараз қаласын рекреациялық бизнес ауданға қаншалықты сай екенін зерттеу арқылы, Таразды толығымен РБА ретінде қарастыруға болатынына көзіміз жетті. Бірақ таяқтың екі ұшы болатындай, кез келген нәрсенің артықшылықтары мен кемшіліктері болады. Тараздың артықшылықтары мен кемшіліктерін саралай келе, ақсап тұрған тұстарын толықтырып, Таразды одан әрі гүлдендіре түсіретін тың идеяларды ұсынуды жөн көрдік. Бұл ұсыныстарымыздың барлығы да қазақилық пен қазақ ұлтының рухына тән қасиеттерін айқындайды. Қазақтың жеті қазынасына кіретін: жүйрік жылқы, қыран бүркіт пен құмай тазыны шетел туристері түгілі өз еліміздің туристері үшін де өте қызықты. Неге бізге өзімізге қанмен дарыған, ата-баба мұрасын жаңғыртып, оны өзіміздің экономикалық пайдамызға қолданбасқа?

Сонымен, бірінші ұсыныс – қазақ халқының ғажайып өнері- саятшылықтың орталығы қылып Жамбыл облысын тағайындау. Бұндай ойға біз жай келген жоқпыз. Біріншіден, 2012 жылы Ақбулым елді мекені маңындағы Жеті төбе қорымдарында жүргізілген археологиялық қазбалар барысында Тараздан 8 км жерде адамның мәйіті мен

жыртқыш құстың сүйегінің табылуы түрткі болды. Себебі: осы қазба деректерінен кейін Академик Карл Байпақов Жамбыл облысында саятшылық тарихы шамамен 13-14 ғасырды құрайды деген тұжырымдамаға келген. Осыдан біз саятшылықтың негізі Жамбыл облысында бастау алды деуге болады. Екіншіден, 2014 жылдан бері Жамбыл облысының, Жамбыл ауданы, Аса ауылының балалар және жасөспірімдерге арналған спорт мектебінде саятшылыққа үйрететін секция жұмыс істеуде. Бұл елімізде жиі кездесетін құбылыс емес. Сондықтанда Жамбыл облысы саятшылықтың орталығы болуға әбден лайық. Нағыз құсбегілер дайындайтын орталықтың болуы келген туристерді көне өнер түрімен таныстырып, оларға ерекше «шоу» қызықтауға мүмкіндік беретін еді. Сонымен қатар, жыл сайын қыран бүркіттердің құсбегілері арасында республикалық сайыстар ұйымдастыру. Бірте-бірте оны республикалық деңгейден халықаралық жарысқа айналдыруда өте өзекті. Саятшылық орталығы қылып, Таразға жақын орналасқан, саятшылыққа жарамды бір елді- мекенді таңдау қажет.

Екінші ұсыныс – бұл қазақ ерінің қанаты болған, мінсе көлік, жесе тағам, ішсе сусын болған киелі жылқымен байланысты. Бұл ұсыныста бір айтарлықтай инновация болмаса да, оны қолдану барлық тарап үшін де тиімді болары сөзсіз. Ол келген туристерге атпен серуендеуге мүмкіндік беретін ипподром құру. Соның жанында дәмі ауызында қалатын қымыз бен саумалға, қазы мен қартаға дегустация жасайтын орын мен киіз үй тәріздес, ұлттық тағам түрлерін сататын сату орталығын жасау. Барлығы бір-біріне қолдан келгенше жақын жерде орналасуы керек.

Соңғы ұсыныс ретінде маркетингті айтып кету керек. Жарнаманың жетіспеушілігі Тараз қаласы үшін ғана емес, толық Қазақстан үшін үлкен қиындық екені рас. Сондықтан Тараз жайында қызықты, адамдардың қызығушылығын оятатын видеороликтер жасайтын блогерлердің қызметіне жүгіну керек. Жарнама үлкен күш екенін ұмытпау керек.

РБА қалалық рекреациялық жүйенің маңызды бөлігі, сонымен қатар қаладағы демалыс кешенінің негізгі тасымалдаушысы. РБА теориясын дамыту ежелгі қаладағы

тарихи және мәдени блоктарды дамытудың жаңа бағыты мен жаңа үлгісін ұсынады. Ежелгі Қала Тарихи Ауданын дамытудың гүлденген жаңа кезеңіне қол жеткізу үшін біз ежелгі қаладағы ескі ғимараттар мен тарихи-мәдени мұраны пайдалана аламыз және жаңа дәуірдің кейбір қалалық рекреациялық элементтерін енгізе аламыз. Бейжің Жолы РБА-ның ежелгі қаладағы маңызды іскерлік орта ретінде мәдени байлықты қалыптастыруы мен дамуының көп жылдық тарихы бар, оның коммерциялық ортасы өте жақсы дамыған.

Алайда демалу мәселесі тұрғысынан қарағанда, Бейжің Жолы РБА рекреациялық емес, коммерциялық мәселелерге тап болды. Ол рекреациялық объектілер мен қызмет көрсетулерді жетілдіруге көңіл бөлген жоқ. Бұл РБА жоспарлаудағы барлығымызға ортақ мәселе болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. [Электронды қор]. – Кіру тәртібі: <https://lektsii.org/16-21458>.
2. [Электронды қор]. – Кіру тәртібі: <https://massaget.kz/layfstayl/alemтанu/syrly-alem/20003/>
3. [Электронды қор]. – Кіру тәртібі: <http://www.gorodtaraz.kz/news/2567-nazvany-glavnye-problemy-obschestvennogo-transporta-taraza.html>
4. [Электронды қор]. – Кіру тәртібі: <https://www.advantour.com/rus/kazakhstan/taraz.htm>
5. [Электронды қор]. – Кіру тәртібі: <https://www.zhambyl.gov.kz/>